

АНДРІЙ МЕЛЬНИК (12.12.1890 – 1.11.1964): УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІОТ З ДРОГОБИЧИНИ

На порозі відзначення столітнього ювілею відновлення української державності вкотре звертаємося до діяльності визначних постатей епохи національно-визвольної боротьби першої половини ХХ ст. Переосмислюємо їх життєвий шлях і переконуємося, що роль особи в історії не визначена остаточно, адже взаємини суб'єктивного фактора на тлі об'єктивних обставин не завжди збігаються і тому не продукують позитивних змін у ході історичного процесу. Особливо це актуально у складний та суперечливий, одночасно героїчний і трагічний, час боротьби за волю України 1920–1940-х рр. Дрогобицький край відомий своїми визначними уродженцями – Юрій Котермак, Іван Франко та ін. Постать Андрія Мельника, який був одним з провідних діячів Визвольних Змагань 1914–1923 рр., Крайовим Командантом УВО, очільником ОУН, в українській історіографії дещо менш популярна, ніж його сучасники: Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич. Нечисленні публікації, здебільшого оформлені як спогади, не дають дійсної інтерпретації його особи на чолі національно-визвольного руху, у багатьох випадках ідеалізують його роль в історичних процесах, стверджуючи: “Події розвинулись за відомим сценарієм, і, на жаль, життя довело правильність пересторог А. Мельника”¹. Більш точно передає його харизму Євген Маланюк: “Строго кажучи, Андрій Мельник, як постать і характер, являє особисто для мене і досі велику таємницю... якось до нині не можу зрозуміти й погодитись, що цей чоловік, який мав обличчя і постать справжнього родового аристократа, був, у дійсності, сином галицького селянина. Добре знаю аристократичність нашого селянства, але й не менш добре знаю всі від'ємні сторони нашого національного характеру... Не можу сказати, що Андрій Мельник був ідеал воїна, мужа, лідера, вождя, напевно вдача його мала свої вади чи й браки. Але є властивості вдачі, яких не може дати ані школа, ані характер, ані самодисципліна, лише – подобається нам чи ні – походження, дідичність, “раса””².

У 2015 р., з нагоди пошанування визначного краянина, влада Дрогобича, громадські організації та зацікавлені особи запросили автора цих рядків виступити в історико-краєзнавчому музеї з науковою доповіддю про А. Мельника. Голова міста Тарас Кучма від імені громади відзначив “Подякою за ініціативу та участь в урочистій академії присвяченій 125-ій річниці від Дня народження Андрія Мельника”. Слід підкреслити, що вивчення життєпису історичної особистості не лише цікава для широкої аудиторії, але й повчальна для дослідників та сучасних очільників політичних партій, громадських організацій, керівників державних установ усіх рівнів. Національно-визвольну боротьбу України в усіх часах характеризують передовсім безмежний і неперевершений героїзм та жертвність її борців, тому пишучи про значення особи в історії країни та народу, потрібно врахувати історичний час, коли він жив; походження, здобуту освіту, фах, оточення та мету діяльності; результати життєвого шляху та бачення сучасниками харизми цієї особистості; аналіз усього комплексу питань щодо

цієї людини з погляду сьогодення у зіставленні з іншими тогочасними творцями історії. Незважаючи на 25-літній поступ в утвердженні та розбудові сучасної Української держави, поки що не знайшлося “Вашингтона з новим і праведним законом”, який разом з однопумцями спромігся б консолідувати громадянство в умовах ворожої агресії і вивести країну з перманентної політичної і соціально-економічної кризи. Актуальною та, очевидно, повчальною виглядає особа А. Мельника, який мав нагоду стати на чолі нації напередодні та в роки Другої світової війни. Тому метою пропонованої розвідки є показати відомого військовика, керівника націоналістів, щирого патріота своєї Вітчизни, враховуючи формат статті, неупереджено щодо його можливостей на фоні історичних викликів епохи 1920–1940-х рр.

А. Мельник народився у с. Якубова Воля Дрогобицького повіту у сім’ї Атанаса та Марії (з Ковалів) у середнього достатку селянській родині. Батько провадив активну громадську діяльність, сприяв створенню товариств “Просвіта”, “Сільський господар”, “Січ”. Закінчивши у Перемишлі Дяківську школу, чарував вірних прихожан місцевої церкви колоритним баритонем, згодом стає на чолі місцевого самоврядування – радним громадської ради, війтом. Був знайомий з І. Франком та іншими національними діячами Дрогобиччини. А. Мельник, незважаючи на важку хворобу легенів, ранню втрату батьків, зумів отримати добру освіту у Дрогобицькій та Стрийській гімназіях, начався у Віденській Високій Земельній Школі на інженера-лісівника. З початком Великої війни записався добровольцем до Легіону Українських Січових Стрільців, у складі якого відбув низку боїв, проявивши особисту відвагу, мужність та неабиякий хист військовика. За невразливість до ворожої кулі отримав від побратимів назву “усусуський характерник”. Дослужився до звання сотника, нагороджений трьома австрійськими бойовими нагородами “За хоробрість”, з рук ерцгерцога Карла (згодом останнього цісаря Австро-Угорщини) улітку 1916 р. отримав іменну шаблю. Під час боїв на г. Лисоні попав у російський полон, до початку 1918 р. перебував у таборі військовополонених старшин у Дубовці біля Царицина. Тут його доля зводиться з Є. Коновальцем та іншими галичанами, які під впливом революційних подій, покинувши неволю, стають на чолі Галицько-Буковинського куреня, що став найбоєздатнішою військовою формацією відроджених національних збройних сил Української Народної Республіки. У 1918–1919 рр. пройшов горнило Визвольних Змагань, дослужившись до звання полковника, начальника Штабу Дієвої Армії УНР. Генерал Микола Капустянський вважав, що: “Галичани – січовики і поповненні до них – прекрасний бойовий елемент”. Він же дав характеристику командирам кївської формації Січових Стрільців: “А. Мельник видатний старшина, знаменитий організатор, відважний і чесний, палкий патріот. Є. Коновалець взагалі більше політик і дипломат ніж військовик”³. Захворівши на тиф, Мельник змушений залишити бойові лави. У 1920 р. скерований Директорією військовим інспектором дипломатичних місій УНР за кордоном. У 1922 р. завершує, перерване війною, навчання у Відні. Повернувшись в окуповану поляками Галичину, влаштовується на роботу за фахом, одночасно поєднуючи діяльність у підпільній Українській Військовій Організації, яку очолив Є. Коновалець.

В умовах завершення воєнних дій, стабілізації суспільно-політичного становища на українських землях, зникла надія на успіх збройного протистояння з нашими окупантами. Методи продовження визвольної боротьби обговорювалися на декількох конференціях у яких брали участь галицькі політики, члени екзильного уряду ЗУНР та увісти. У результаті було вирішено створити за кордоном Верховну Команду УВО,

яку підпорядкувати військовому міністру ЗУНР Ярославу Селезінці, а Крайовим Командантом стає А. Мельник (1922–1924). На той час Мельник і Коновалець вели дискусії щодо підпорядкування УВО закордонному уряду ЗУНР. Крайовий Командант обстоював ідею підпорядкування, а Начальний Командант Військової Організації був категорично проти.

Стало очевидним, що питання української державності відкладається на невизначений термін. У цих умовах частина українського політикуму, зокрема Євген Петрушевич, підпали під т. зв. “зміновіховські” настрої, інспіровані советськими спецслужбами. Проникли большевицькі агенти і в саму УВО. Так, архівні документи показують добру поінформованість ГПУ про наради, які проводив Є. Коновалець у 1922 р., поширюючи дію УВО.⁴ У самій УВО поділяв радянофільську позицію колишнього диктатора ЗУНР начальник служби розвідки Військової Організації Осип Думін, який у січні 1920 р. був одним із ініціаторів створення комуністичних гуртків серед інтернованих українських воїнів “Німецьке Яблонне”⁵. Навесні 1921 р. він – уже викладач тактики в нещодавньо створеній Школі червоних старшин у Києві, де бере безпосередню участь у розбудові підпільної мережі військових осередків. Стає членом КП(б)У (тимчасове посвідчення № 2295), але за загадкових обставин уникає арешту, коли внаслідок зради було ув’язнено 13 співробітників школи⁶. Щойно 1922 р. він переїхав із УСССР до Галичини. О. Думін використовував особисті амбіції очільника ЗУНР Є. Петрушевича і підбурював його проти голови УВО Є. Коновальця⁷. Коли ж полковник Коновалець рішуче виступив проти контактів з представниками Харківського уряду, советські спецслужби інспірували розкол в УВО. Спочатку була спроба усунути Є. Коновальця з посади керівника Військової Організації, з грудня 1923 р. до червня 1924 р. він відійшов від керівництва УВО. Пізніше О. Думін та бойовий референт Микола Саєвич створюють альтернативну Західно-Українську Народно-Револьюційну Організацію (ЗУНРО), яка проіснувала до 1928 р., не знайшовши підтримки, однак, не лише у середовищі увіствів, але й серед західноукраїнського загалу. Саме у той час, в лютому 1924 р., було затримано зв’язкову Військової Організації Ольгу Басараб, яку поліцаї замордували у в’язниці. Її звинувачували у шпигунстві на користь Німеччини⁸. Конфісковані у неї під час арешту і обшуку помешкання документи дали змогу польській поліції викрити організаційну мережу УВО в краю. У результаті було заарештовано 10 увіствів на чолі з Крайовим Командантом А. Мельником⁹. Польські кати їх сильно побили і засудили до тривалих термінів ув’язнення. А. Мельник отримав п’ять років тюрми.

Після тюремного ув’язнення А. Мельник відійшов від активної військово-політичної діяльності. Прислужився лише громадській роботі, очолюючи Товариство українських комбатантів “Молода Громада”, Товариство українських інженерів, входить до Правління видавничої спілки “Діло”, очолив головну раду католицької організації української молоді “Орли”, яку гостро критикували оунівські крайовики за співпрацю з польськими урядовими чинниками. Є дані, що на початку 1930-х рр. він входив до Сенату ОУН, який був дорадчим органом Організації¹⁰. До вересня 1938 р. перебував у Львові, працюючи адміністратором лісових угідь митрополита А. Шептицького. Саме тоді доля його звела із князем-консортом Люксембургу Феліксом Бурбон-Парма, родичем династії Габсбургів, який свого часу проходив військову службу в Перемишлі. Згодом приїздив часто до Львова, полюючи на оленів, рисів, ведмедів у Перегінській пуці. Після Другої світової війни він посприяв проживанню А. Мельника у Люксембурзі¹¹.

Після довгої розлуки А. Мельник зустрівся із Є. Коновальцем лише у серпні 1937 р. над Щирбським озером (ЧСР), де як вказують його соратники, голова ОУН запропонував йому посаду свого заступника¹². Насправді зустріч була присвячена оформленню спадкових справ після смерті їхнього тестя, відомого галицького адвоката, директора страхового товариства “Дністер” Степана Федака (обидва були одружені на його дочках Софії та Ользі).

Ще у квітні 1930 р. Є. Коновалець у листі до секретаря ПРУН Володимира Мартинця, трагічно передбачаючи, писав: “В мене починають родитися сумніви щодо моїх особистих здібностей, і я починаю зовсім серйозно думати над тим, чи не краще було б перевести ґрунтовну виміну мозків і завернути взагалі круто напрямок нашої діяльності і нашої політики. Питання провідництва ще ніколи не було в нас так гострим як під теперішній момент. Я абсолютно не бачу людини, яка могла б мене заступити, і це мене надзвичайно нервує і просто обезвладнює. Коли взяти ще до того теперішнє моє місце осідку, яке просто мене приковує до одного місця і не дає мені ані свободи рухів, ані свободи діла та обмежує мене тільки до безплідної переписки, то на підставі цього можете собі уявити мої настрої і взагалі мій душевний стан”¹³. Коли советський терорист Павло Судоплатов 23 травня 1938 р. ліквідував Є. Коновальця, ПУН очолив т. зв “тріумвірат” – Омелян Сенік, Ярослав Барановський, Микола Сціборський. Вони оголосили “усний заповіт”, який набито залишив полковник і відповідно до якого на пост голови ОУН було рекомендовано А. Мельника. О. Сенік пізніше хвалився: “Я властиво витягнув Мельника з ліса і поставив його на вождя”¹⁴. Будучи вірним ідеям націоналізму та шануючи пам’ять свого побратима по визвольній боротьбі, 11 жовтня 1938 р. А. Мельник очолив ПУН. Згодом розібравшись зі справами й усвідомивши їхній реальний стан, 22 травня 1939 р. він заявив про складання повноважень голови ОУН, пояснюючи це так: “Моя остання спроба ціною моєї власної особи рятувати від загину українську справу. Так лише і лише так треба розуміти нинішню подію”.¹⁵ Але “тріумвірат” переконав його залишитися на посаді. А. Мельник був затверджений Головою ОУН на II Зборі у Римі наприкінці серпня 1939 р. Очевидно, що в ПУН потрібно було здійснити кардинальні кадрові зміни, а також провести ретельне розслідування загибелі Є. Коновальця. Своє бачення проблеми виклав А. Мельнику тогочасний Крайовий Провідник на ЗУЗ Мирослав Тураш. Він вимагав усунути О. Сеніка і Я. Барановського від керівництва Організацією. Повертаючись в Україну загинув за загадкових обставин¹⁶. Також представники краю на Другому Римському Зборі ОУН протестували проти входження звинувачених у зраді осіб до Проводу ОУН, але більшість до цього не прислухалася.

Тогочасна західноукраїнська преса, критикуючи діяльність оунівців напередодні Другої світової війни, писала про їх лідера: “А. Мельник ніколи не займався політичною діяльністю, про українські політичні справи не написав ні рядка, не може визнаватися в політичних справах”¹⁷. Відомий галицький громадський діяч Іван Кедрин-Рудницький подав об’єктивну характеристику А. Мельника, вважаючи, що він “не має потрібних для такого становища прикмет Коновальця”¹⁸.

У зверненні “До Української Нації” в лютому 1939 р. Голова ПУН виклав своє бачення подій та перспективу боротьби за українську справу: “Український нарід у боротьбі за свою історичну місію в Європі, твердою працею й численними жертвами осягнув уже великих здобутків... Вороги й приятелі українського народу вже розуміють, що проти його волі годі завести спокій і лад в Європі; що рішальний голос у новому укладі її сил має й матиме українська нація...

Новий керівник боротьби українського народу – ОУН – піднялася розбити всіх займанців наших земель і здвигнути Українську Великодержаву.

Революційна творчість українського націоналізму, могутня сила його ідей у всій своїй повноті проявилася у визвольній боротьбі Карпатської України. Ця віками порабощена українська земля віднайшла себе й у стихійному пориві ствердила: “Я від сторіч українська – моя ідея – націоналістична”.

Москва і Польща, що спільно вже сторіччями розпинають Україну, зруйнували її молоду державність – винищуючи наш нарід.

Україна перша 1917–1920 рр. поставила горде чоло московському большевизмові, виповівши йому бій на життя й смерть! Сьогодні в цьому бої, поруч із нами, стоять уже другі народи – Німеччина, Італія, Еспанія, Ніппон – що переможно прямують до остаточного знищення спільного ворога.

“Нація понад усе – наша сила в нас самих”.

Люди, що ніколи не вели самостійної політики й не мали ясної ідеї, заходяться об’єднувати націю тепер – коли їх програми стали явним абсурдом.

Український націоналізм уже виріс у масовий рух і відкриває величезні можливості для творчої праці і в усіх ділянках нашого національного життя. Не в безплідному політиканстві, а саме тут місце всім дійсним патріотам! Не в штучних об’єднаннях, а в приєднанні до українського націоналістичного руху всіх конструктивних сил нашого суспільства – лежить єдиний реальний шлях творення авторитетного провідництва нації, а разом із цим її внутрішньої консолідації.

Українська Нація на історичному переломі! Українська незалежна соборна держава повстати мусить! Готуймося до вирішального бою!

Час вимагає приспішити з усею енергією організування Збройних Сил Нації!”¹⁹.

Незважаючи на героїзм захисників Карпатської України, серед яких було декілька тисяч оунівців, годі було сподіватися на перемогу над вдесятеро переважальними силами мадярських супротивників і за відсутності підтримки міжнародних кіл. Також ПУН не зумів перекинути на Закарпаття і забезпечити січовикам необхідної кількості зброї, боєприпасів, військової амуніції, але А. Мельник видав відповідну відозву до українського народу, у якій стверджувалося: “... Боротьба наша йде далі проти всіх окупантів української землі! Її остаточна мета: Самостійна Соборна Українська Держава Києва, Львова, Ужгороду, Хусту й Чернівців!...

Чин Карпатської України потвердив ту правду нашої програми, що тільки власні сили, а не чужа поміч вирішать справу визволення української нації. Він доказав зайвий раз слушність нашої думки про те, що єдина сила, а ніякі міжнародні оманливі гасла, хоч би про самовизначення, має значення в світі. Він показав, що є слушною наша теза, що зовнішньо-політичні українські концепції мусять бути власнопідметні, окремі, а тільки посередньо зв’язані таким чином чи іншим укладом міжнародних сил, які тільки в означених точках можуть сходитися з нашою концепцією.

Українці! Націоналісти!

Перед нами зтяжна боротьба! Станьте на висоті завдання, покажіть себе гідними впадших братів! Скріпіть ще могутніше нашу боротьбу й як сказав великий Мазепа: Всі в один гуж, в один такт, щоб було одне стадо й один пастир! Остаточна перемога наша! Всі під прапори Українського Націоналізму!”²⁰.

21 липня 1939 р. у Венеції було підписано Акт устійнення взаємовідносин і напрямних співпраці між Проводом Українських Націоналістів і Урядом Карпатської України, які підписали відповідно А. Мельник, О. Сенік – Грибівський,

Я. Барановський – Лімницький і о. д-р Августин Волошин, Юліян Ревай, Августин Штефан²¹. Перед самим початком німецько-польської війни, яка переросла у Другу світову, 27–29 серпня проходив Другий Великий Збір ОУН у Римі. Очевидно, що під впливом тоталітарних режимів, що утверджувалися в світі у 1930-х рр., зазнали змін Програма і Устрій ОУН. Вони відзеркалювали автократично-елітарну форму Організації та її ставлення до української нації. У прогнозованому будівництві країни зростає роль держави, фактично встановлена монополія на ідеологію та організацію політичного життя майбутньої України. Характерним є утвердження принципу вождизму в самій ОУН, чого не було раніше. “Вождь” був над Великим Збором ОУН, як тотальний самодержець: “... бо відповідає перед Богом, Нацією й власним сумлінням”²². З початком війни Голова ПУН видав наказ не піднімати проти польського повстання у Західній Україні. Але керівник КЕ ОУН на ЗУЗ М. Тураш уважав: “Наш закордонний провід не завжди гаразд орієнтується в ситуації в краю і тому деколи тут приходиться змінити директиви, що приходять згори”²³. У результаті декілька тисяч оунівців, підготовлених у спеціальних підпільних таборах, вступали у збройні сутички із поляками, роззброювали військових і поліцаїв. Широкомасштабного повстання не відбулося, але націоналістам вдалося захопити велику кількість зброї, боєприпасів та різної військової амуніції, також була низка спроб встановити свою владу на місцях.

Щоб підштовхнути ССРСР до активних воєнних дій проти Польщі (кремлівське керівництво затягувало з наступом, щоб показати перед світом Гітлера єдиним підпалювачем війни), німці у середині 1939 р. проводять перемовини з українськими націоналістами. Так, у Відні шеф Абверу Вільгельм Канаріс зустрівся з А. Мельником. Йшлося про утворення на східних теренах Польської держави “Галицької України”. У результаті ПУН здійснює низку заходів щодо формування уряду Західної України, канцлером якої планувалося призначити О. Сеника, а М. Сціборський почав розробляти проект “Конституції України”²⁴. Водночас пакт Молотова-Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. і блискавична окупація Польщі Третім Райхом і ССРСР, що кардинально змінили геополітичну ситуацію на сході Європи певною мірою були прогнозованими, але несприятливими для українців. Провід Українських Націоналістів заявив: “За допущення червоної Москви в Європу – Німеччина несе велику історичну відповідальність. Цим актом вона зокрема (як у випадку з Чехо-Моравією і Карпатською Україною) уневажнила нею ж голошені гасла національного самоозначення...”²⁵. Також українські націоналісти передбачали: “Для Німеччини пакт може послужити початком поразки в майбутньому”²⁶.

На початку Другої світової війни з польських тюрем звільнилися кілька тисяч оунівців, серед них визнаний лідер Степан Бандера. Свого часу йому віддавали належну шану представники еміграційного Проводу Українських Націоналістів. Реагуючи на Варшавський та Львівський судові процеси над молодими патріотами, у Паризькій газеті “Українське Слово” від 21 червня 1936 р. М. Сціборський у статті “Клонім голови” визнавав: “Героїчною поставою своїх представників – Бандери з товаришами – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість і організаційно-політичний розмах. У Варшаві більшість підсудних своїм мужнім, принциповим поведінням зуміла відбити польський напад.

Але те, що бачимо на суді у Львові, перевищує виявлювані вже зразки героїчної посвяти під час усіх дотеперішніх процесів УВО і ОУН.

Але вже справді гігантською в своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать – провідника ОУН на ЗУЗ – Бандери! Того Бандери, що кинув гасло – “Згинуть, а не зрадити!...”

Україно! Ти будеш жити, жити, коли родиш таких своїх синів. Революціє! Ти непереможна, коли виховуєш таких провідників”²⁷.

Восени 1939 р. націоналісти-крайовики фактично усі перейшли в німецьку зону окупації. Підлікувавшись та відпочивши, вони активно включилися у діяльність Організації. У січні 1940 р. С. Бандера та Провідник КЕ ОУН на ЗУЗ Володимир Тимчій (Лопатинський) зустрілися у Римі з А. Мельником. Напередодні О. Сенік чинив перепони цій зустрічі, робив спроби відібрати закордонний паспорт С. Бандери²⁸. У розмові з Головою ПУН представники від ОУН в Україні подали своє бачення стану справ в Організації та виклали власну концепцію подальшого розгортання визвольного руху. Вона зводилася до такого: а) провести конкретні кадрові зміни в Проводі ОУН, усунувши тих людей, які були запідозрені у зв'язках з ворожими агентурами; б) зберегти нейтральність у війні між Німеччиною та західними державами; в) пристосувати подальшу діяльність Організації до внутрішньої ситуації в Україні і не пов'язувати її з будь-якою стороною. А. Мельник відмовився усунути з ПУН Я. Барановського та О. Сеніка, а також ствердив, що сподівається на допомогу Німеччини щодо звільнення України від большевиків.

Окрім С. Бандери та В. Тимчія, на зв'язок з головою ПУН виходили також інші чільні діячі провідного активу ОУН: Р. Шухевич, С. Ленкавський, Я. Стецько, Б. Кравців, М. Климишин. Так, С. Ленкавський згодом згадував: “В розмові з Мельником – він признав мені у всьому рацію, але висновки наші були різні. Мельник може добрий військовик, але провідник не добрий, коли він не міг зробити чистки двох людей”²⁹. Зі слів Василя Кука, Р. Шухевич головну причину конфлікту в ОУН вбачав в особі Мельника, у його політичній короткозорості, тупій впертості, неревольюційності: “Мав я довшу розмову з полковником Мельником, доповів йому про політичне становище в Україні, про організаційні справи, висловлював про ці справи і свої думки, проекти їх вирішень. Мельник увесь час уважно слухав, мовчав, і мені здавалося, що він розумна людина, справжній політичний лідер, вождь. Але коли він заговорив, я переконався, що марно тратив час, він нічого з моєї мови не зрозумів”³⁰.

Після цих зустрічей крайовики прийшли до висновку, що А. Мельник був залежний і повністю контрольований О. Сеніком і Я. Барановським³¹. Тоді 10 лютого 1940 р. в Кракові на нараді колишніх провідників і членів крайових та окружних ексекутив було вирішено створити Революційний Провід ОУН на чолі з визнаним лідером С. Бандерою. У рішенні цієї наради, між іншим, з надією було відзначено: “Ждемо рішення полк. Андрія Мельника, що він подальше очолює нашу боротьбу”³². Тобто провідний актив ОУН, членів якого згодом підтримала переважна більшість оунівців, не виступали особисто проти особи тогочасного Голови ПУН. Щодо загальної концепції подальшої діяльності Організації, то, очевидно, її важко було визначити до кінця, не передбачивши хід подій в Європі в умовах розгортання світової війни. Але одне було зрозумілим – необхідно звільнити Провід ОУН від чужинецьких впливів, насамперед большевицьких.

Відомо, що О. Сенік був звинувачений у тому, що співпрацював із чеською контррозвідкою, коли у 1934 р. до них попав архів ОУН у Празі. Убивця Є. Коновальця П. Судоплатов згадував це і стверджував, що советська розвідка робила спроби завербувати О. Сеніка, а в середині 1930-х рр. розвідувальні служби СРСР та ЧСР тісно

співпрацювали³³. До Я. Барановського не було довіри через те, що він відкрито не засудив зраду свого брата Романа. Фактично з його вини було зірвано перекидання зброї, боєприпасів та військового спорядження в Карпатську Україну. Також у вересні 1939 р. до рук оунівців потрапив архів польської поліції, у якому були виявлені документи, що підтверджували співпрацю Я. Барановського з ворогами. Їх автентичність підтвердила компетентна комісія юристів-адвокатів у складі: С. Шухевича, В. Горбового, В. Загайкевича. Звинуваченими у зраді були також інші члени ПУН: М. Сціборський, Сидір Чучман. Але прямих доказів того, що хтось з них є агентом чужинців не було.

Фактично цілий 1940 р. відбувалися перемовини між обома сторонами конфлікту, а лідери сторін вели інтенсивне листування, обґрунтовуючи свою позицію, та звинувачуючи один одного у деструктивних діях. Щодо розколу в ОУН, то автор провів відповідне дослідження, у якому детально описав хід подій, розкривши їх причини та наслідки³⁴. Слід лише наголосити, що розкол ОУН інспірувала ворожа большевицька агентура. Наказ давав сам керманіч ССРСР Йосиф Сталін: “Наша мета – обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і змусити цих бандитів знищувати один одного в боротьбі за владу”³⁵. Дійсно цьому сприяв у 1940 р. Зиновій Книш, якого звів з А. Мельником Я. Барановський. Уже після смерті полковника, член мельниківської ОУН Ярослав Гайвас визнав, що основним архітектором і співтворцем розколу в ОУН був власне З. Книш: “Не раз і не два у вужчому гурті він хвалився: коли б не я, то вони були б не протиставилися Бандері! Вони – це Голова ПУН полковник А. Мельник і його оточення весною-влітку 1940 р. І це правда: коли б не було Книша – не було б розколу в ОУН! У хвилини, коли вже було близько до згоди, коли старше покоління революціонерів схилилося до думки, щоб поступитися молодшому, в акцію кидався З. Книш. Він завжди був скрайній і завжди був непримиримий супроти своїх українських партнерів і противників”³⁶. Також слід наголосити, що ОУН (Б) вважала своїх опонентів супротивниками, називаючи їх “мірошниками”, а ОУН (М) – ворогами (“диверсією” та “руїнниками”). Озлоблювало їх те, що опинилися в меншості. Так на лютий 1940 р. на окупованих німцями теренах було 8 тис. оунівців, з них 7 тис. підтримали Бандеру, лише – 50 – за Мельника, решта в стороні³⁷.

Своєю чергою, деякі німецькі військові кола, зокрема шеф Абверу В. Канаріс, восени 1940 р. робили спроби повернути єдність ОУН. Але переговори між С. Бандерою та А. Мельником у листопаді 1940 р. у Берліні закінчилися безрезультатно³⁸. Натомість советські спецслужби, які пильно відслідковували діяльність ОУН не лише на підконтрольній їм території, вважали: “В целях наиболее успешной борьбы с оуновским подпольем в западных областях УССР состояние раскола оуновской организации в Кракове является наиболее удобным для широкого внедрения и подчинения нашему влиянию бандеровского направления как наиболее реакционного”³⁹.

З ініціативи ОУН(Б) у червні 1941 р. був утворений Український Національний Комітет (УНК), до складу якого увійшли представники майже усіх українських політичних сил, за винятком груп А. Мельника (ОУН) та Тимофія Омельченка (УНО). Слід зазначити, що на той час уенерівський табір стояв на позиціях союзу з Великобританією, а гетьманці орієнтувалися на Німеччину у справі відновлення української державності. Але напередодні війни Німеччини з ССРСР усім стало зрозуміло, що українська справа є вигральною лише у разі консолідації усіх національних потуг. Натомість мельниківці у своїй “Відозві щодо утворення УНК”, датованій 22 червня 1941 р., проголошували: “... не комітети, не демократична об’єднавщина

спекулянтів і збанкрутованих політиканів і не бунт проти єдиного Вождя і Проводу, а з'єднання всіх українців доброї думки і волі навколо Андрія Мельника врятує Україну"⁴⁰. Також А. Мельник у берлінському часописі "Український Вісник" (орган УНО) від 30 червня 1941 р. назвав людей, які створили УНК: "... опортуністичними покидьками, ворогами українського націоналізму, колишніми жолдаками Польщі і Москви..."⁴¹.

Мельниківці були заскочені швидким проголошенням бандерівцями Акта відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. у Львові. Цю історичну подію, незважаючи на воєнні дії, підтримав владика УГКЦ Андрей Шептицький. Митрополит надіслав А. Мельнику листа, в якому закликав визнати новостворений уряд – Українське Державне Правління на чолі з Я. Стецьком. Те саме зробив голова Українського Центрального Комітету Володимир Кубійович, який привітав Акт і висловив підтримку УДП. Зі свого боку опоненти запропонували мельниківцям 1–2 посади у цьому уряді. ОУН (М) в цій ситуації, небажаючи залишитися осторонь від державотворчих процесів, поширила відозву полковника, в якій він наголосив: "... готовий забути все що було, якщо тільки підпорядкуються одному проводові"⁴².

Знову ж таки врегулювання конфлікту і поширення незалежної державності України не входили в плани воюючих сторін. Заходи примирення оунівців активували ворожі сили. Большевицька агентура інспірувала т. зв. "братовбивства": 30 серпня 1941 р. в Житомирі були застрелені О. Сенік і М. Сціборський. Преса це висвітлювала так: "30 серпня 1941 р. Житомир 19.30 на вул. Бердичівській Степан Козій з Любачева вбив Сеніка і Сціборського. Під час втечі його вбив німецький вояк"⁴³. Мельниківці так і не спромоглися провести слідство і викрити большевицького агента Кіндрата Полуведька (раніше відомого в емігрантських оунівських колах під псевдонімом Тогобінний), який саме у той час, несподівано, з'явився серед них. Натомість безпідставно звинувачено у вбивстві бандерівців. Німецькі спецслужби, своєю чергою, сприяють поширенню відозв, у яких мельниківців називають зрадниками проголошення держави і посібниками большевиків, а бандерівців – вбивцями⁴⁴.

У такій критичній ситуації для українства почуття самозбереження так і не об'єднало колишніх побратимів. Показово-визначальним було те, що мельниківці ставилися до бандерівців як до заклятих ворогів. Ось як описує кореспондент Празької газети своє перебування в Києві восени 1941 р.: "Місто украшене жовто-блакитними прапорами. Справа прапорів дуже важна, бо бандерівці в Галичині змагаються завести синьо-жовті прапори, хоч правильно з історичного боку має бути жовто-блакитний.

З дзвіниці Мазепи Софіївського Собору теж повіває жовто-блакитний прапор. Одне певне: Україна наша, бо бандерівців вже нема. В Києві досі не було з них нікого і мабуть вже не буде"⁴⁵.

У результаті потуги українських націоналістів щодо відновлення української державності були проігноровані німецькою окупаційною владою. Це призвело до масових репресій та жертв в стані обидвох Організацій. А їх керівники були ув'язнені та відбували покарання у німецькому концтаборі Саксенгаузен. Також і в повоєнний час обидві ОУН не порозумілися і не об'єдналися. Адже була можливість детально проаналізувати увесь хід подій, провести належне розслідування щодо діяльності ворожих агентур, узгодити позиції обох сторін щодо трагічних фактів минулого, зробити з нього належні висновки.

У післявоєнний час ОУН (М) зближається з унерівською еміграцією. Сам А. Мельник, незадовго до своєї кончини, ініціює об'єднання усіх українських органі-

зацій за межами Батьківщини у “Світовий Конгрес Українців”, який був створений у 1967 р. в Нью-Йорку. Напередодні своєї смерті він залишив Заповіт, у якому передбачав: “Немає найменших підстав сумніватися в тому, що прийде час, коли затріщить московсько-большевицька імперія і розсиплеться в порошок, а на її руїнах поруч інших вільних народів постане визволена з нестерпного рабства Україна, будуючи власне життя, у власній державі, ні від кого не залежній державі”⁴⁶.

Аналізуючи діяльність А. Мельника на посаді Голови ОУН на початку Другої світової війни можна прийти до висновку, що йому, потрапивши під вплив облесливих людей, сподобалося грати роль “Вождя” Організації, а в прогнозованому майбутньому, можливо, і нації. Є очевидним, що Москва постійно засилала своїх агентів в УВО–ОУН, декільком з них вдалося втертися в довір’я до членів ПУН. Кремлівські шпигуни, використовуючи певні розбіжності в поглядах на тактику ведення визвольної боротьби, а також особисті стосунки між очільниками ОУН, успішно їх підігривали та поглиблювали. Навіть Є. Коновалець потрапив під їхній вплив, адже щиро бажав поширити діяльність Організації на СУЗ і тому втратив пильність. Дивним виглядає те, що у такій підпільній військово-політичній організації якою була ОУН не існувало Служби Безпеки, розвідки та контрозвідки (СБ була створена щойно в лютому 1939 р. заходами крайовиків). Адже на чолі Організації стояли колишні військовики, які перейшли горнило Першої світової війни, брали участь у кривавих боях, обстоюючи незалежність Української держави, згодом постійно перебували під контролем ворожих держав, але вели себе по-дилетантськи безпечно. Їх не насторожила і нічого не навчила відома нахабна діяльність большевицької агентури у багатьох країнах світу: вбивство С. Петлюри, викрадення декількох очільників російських білоемігрантських організацій та інші відомі терористичні акти. Але Є. Коновалець, з його авторитетом, політичним розумом та незламним характером міг протистояти ворожим інспіраціям, тому був ліквідований. Його наступник виявився недалекоглядним політиком з вождівськими амбіціями, які затьмарили йому розум. Це використали вороги через політичних авантюристів у самій ОУН, які ввійшли у його довіру. Драконівські методи ведення боротьби із супротивником кремлівські верховоди застосували і в подальшому, аж до наших днів.

Якщо доречними будуть історичні аналогії визначних постатей, то А. Мельника, певною мірою, можна порівняти із Президентом України 2005–2010 рр. Віктором Ющенком. Однакова показна постава, не викликають сумніву патріотичні почуття до Вітчизни, надані долею об’єктивні можливості навести лад (першому в ОУН, другому в Українській державі). Вони, на жаль, не спромоглися піднятися над своїм оточенням (згадаймо “любих друзів”), втративши шанс увійти в історію України як будівничі нації та держави. Натомість стали досить контроверсійними посталями, результатами діянь яких ще дадуть оцінки прийдешні покоління.

¹ Плав’юк М. Андрій Мельник – на тлі історичної доби ХХ століття / М. Плав’юк // Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування / Упорядники О. Кучерук, Ю. Черченко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – С. 12.

² Черченко Ю. Документи Андрія Мельника в Архіві ОУН / Ю. Черченко // Українське Слово. – 2015. – № 9. – С. 14.

³ Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ – Одесу в 1919 році / М. Капустянський. – Мюнхен, 1946. – С. 22, 44, 47.

- ⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1016. – Арк. 1.
- ⁵ Там само. – Спр. 172. – Арк. 82.
- ⁶ В'ятрович В. М. Історія з грифом “Секретно”. Архіви КГБ розповідають / В. М. В'ятрович / Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – С. 12–18.
- ⁷ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 96. – Арк. 11.
- ⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). – Z. 2009. – S. 7, K. 218.
- ⁹ Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАУ), м. Львів. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 907. – Арк. 14–15.
- ¹⁰ Там само. – Спр. 3118. – Арк. 13.
- ¹¹ Спогади про Андрія Мельника. Збірник на пошану полковника Андрія Мельника голови Проводу Українських Націоналістів. – Нестеров, б. д., б. р. – С. 99–100.
- ¹² Там само. – С. 100.
- ¹³ Коновалець Є. “Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...”: Невідомі документи Організації Українських Націоналістів. Рік 1930 / Є. Коновалець. – Документально-наукове видання / передм. А. Кентій, В. Лозицький. – К.: Темпора, 2003. – С. 91.
- ¹⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 27. – Арк. 39.
- ¹⁵ Косик В. М. Розкол ОУН (1939–1940): збірник документів / В. М. Косик. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет імені Івана Франка, 1997. – С. 11–12.
- ¹⁶ ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 27. – Арк. 8.
- ¹⁷ Громадський Голос. – 1939. – 26 серпня.
- ¹⁸ Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі. – Видавництво кооперативи “Червона калина” / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – С. 392, 307.
- ¹⁹ ЦДІАУ м. Львів. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 416. – Арк. 1–2.
- ²⁰ Там само. – Ф. 406. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 1.
- ²¹ Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування... – С. 327.
- ²² ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 72–76.
- ²³ Книш З. Так перо пише... Вибрані статті. – Торонто, 1965. – С. 51–52.
- ²⁴ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 1.
- ²⁵ ЦДАВОВУ. – Ф. 4331. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 70.
- ²⁶ ЦДАГОУ. – Ф. 57. – Оп. 1. – Спр. 338. – Арк. 122.
- ²⁷ Там само. – Спр. 370. – Арк. 8–8 зв.
- ²⁸ ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 2. – Спр. 27. – Арк. 12.
- ²⁹ Там само. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 1.
- ³⁰ Кук В. Генерал Роман Шухевич – головний командир Української Повстанської Армії (УПА). – К.: “Бібліотека українця”, 1997. – С. 47.
- ³¹ Климишин М. В поході до волі: Спомини. – Т. 1. – Детройт, 1987. – С. 292.
- ³² Косик В. М. Розкол ОУН (1939–1940)... – С. 23.
- ³³ Судоплатов П. Спецоперації. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы / П. Судоплатов. – М., 1998. – С. 32–33.
- ³⁴ Гаврилів І. О. Західна Україна у 1921–1941 рр.: нарис історії боротьби за державність: монографія / І. Гаврилів. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 346–366.
- ³⁵ Судоплатов П. Спецоперації... – С. 39.
- ³⁶ Гайвас Я. За оздоровлення основ / Я. Гайвас // Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково-літературний місячник. – 1983. – Кн. 4. – С. 425–426.
- ³⁷ Мірчук П. Революційний змаг за УССД (Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”) / П. Мірчук. – Нью-Йорк – Торонто – Лондон, 1985. – Т. 1. – Союз українських політв'язнів. – С. 120.
- ³⁸ Косик В. М. Розкол ОУН (1939–1940)... – С. 121.

³⁹ Сергійчук В. Український здви́г: Закерзоння. 1939–1947. Видання друге, доповнене / В. Сергійчук. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2011. – С. 73.

⁴⁰ ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 201. – Арк. 5.

⁴¹ Бедрій А. Борець і мученик за Україну. – д-р Володимир Горбовий / А. Бедрій. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 1995. – С. 44.

⁴² ЦДАВОВУ. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 3.

⁴³ Львівські Вісті. – 1941. – 6 вересня (Ч. 25). – С. 2.

⁴⁴ УПА в світлі німецьких документів // Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 21. – Торонто, 1991. – С. 182–183.

⁴⁵ Ф. Г. Подорож до Києва (Від власного кореспондента) // Наступ. Орган Української Націоналістичної Думки. – Прага, 1941. – № 45. – С. 5.

⁴⁶ Кучерук О. Андрій Мельник: людина із шовку і сталі. До 125-річчя від дня народження / О. Кучерук // Українське Слово. – 2015 р. – № 9. – С. 8.

Ігор Гаврилів.

Андрій Мельник (12.12.1890 – 1.11.1964): український патріот з Дрогобичини

Показано постать уродженця Дрогобичини Андрія Мельника на тлі визвольної боротьби українців за свободу життя у незалежній національній державі 1920–1940-х рр. Розкрито діяльність Голови Проводу Українських Націоналістів напередодні та на початку Другої світової війни. Проаналізовано причини та наслідки протистояння “мельниківців” і “бандерівців” в 1940–1941 рр.

Ihor Havryliv.

Andriy Melnyk (12.12.1890 – 11.01.1964): Ukrainian Patriot From the Drohobych Land.

The article portrays the figure of Andriy Melnyk, a native of the Drohobych land, as viewed in projection onto the struggle of the Ukrainians in 1920–1940 for their national liberation and their independent state. His activities as the head of the OUN (Organization of Ukrainian Nationalists) leadership on the eve and at the beginning of World War II are revealed. Also, the causes and effects of the opposition between the “Melnykivtsi” (members of the OUN’s Melnyk faction) and “Banderites” (members and supporters of the faction of the OUN led by S. Bandera) in 1940–1941.